

KAPITEL 4 / CHAPTER 4⁴

ACTIVITIES OF CHARITY ORGANIZATIONS IN UKRAINE AS ONE OF THE MAIN ELEMENTS OF FUNDRAISING

DOI: 10.30890/2709-2313.2023-18-04-004

Вступ

Сучасний стан економіки України виявляє нові виклики в сфері формування та функціонування благодійних організацій. Ці виклики обумовлені, насамперед, зміною стратегічних орієнтирів, які виявляються в адаптації цілей та діяльності вітчизняної соціальної політики до впливу макроекономічних процесів.

Благодійництво в українській традиції займає значне місце. Відомими меценатами свого часу були інтелектуальні, високоосвічені, успішні люди: П. Могила, І. Мазепа, Г. Галаган, родини Терещенків та Ханенків, які зробили великий внесок у розвиток української культури, освіти, науки. Сьогодні благодійний сектор в Україні практично сформований і справляє відчутний вплив на національну економіку та суспільні відносини. Розгалужена система благодійних організацій охоплює своєю діяльністю переважну більшість сфер життєдіяльності українських громадян. Водночас більш ефективному розвитку благодійництва заважає дефіцит співпраці між громадянським суспільством та державою.

В умовах економічної нестабільності та фактичного збройного конфлікту на теренах нашої держави благодійність стала тим масовим явищем, що охопило та змогло об'єднати український народ. Однією з вагомих причин цьому стала неспроможність держави повноцінно виконувати функцію соціального захисту та підтримки громадян, не кажучи вже про розвиток окремих суспільно важливих напрямів. Тому однією із центральних, а подекуди і вкрай необхідною, формою взаємодії людей з метою здійснення впливу на вирішення нинішніх соціальних проблем, справедливо визнати благодійність, яка є важливим атрибутом громадянського суспільства [1]

Благодійність є важливою складовою частиною громадянського суспільства та вагомим сегментом соціального життя кожної країни, а тому благодійні організації потребують чіткого правового регулювання та неабиякої підтримки з боку держави.

Засновниками благодійних організацій можуть виступати дієздатні фізичні та юридичні особи, крім органів державної влади, органів місцевого самоврядування, інших юридичних осіб публічного права.

Як встановлено в ч.1 ст. 11 Закону № 5073, метою благодійних організацій

⁴*Authors: Klipkova Oksana*

не може бути одержання і розподіл прибутку серед засновників, членів органів управління, інших пов'язаних з ними осіб, а також серед їх працівників [2].

Разом з тим, таким організаціям дозволяється вести господарську діяльність.

Законодавством встановлено наступні види благодійних організацій (ст. 13 Закону № 5073) [3]:

- благодійне товариство;
- благодійна установа;
- благодійний фонд.

Із законодавчого визначення можна виокремити такі ознаки благодійної діяльності:

- добровільність;
- надання у формі особистої та/або майнової допомоги;
- несприбутковий характер;
- цільова спрямованість (благодійна діяльність спрямована на досягнення цілей, передбачених у Законі, а саме: надання допомоги для сприяння законним інтересам бенефіціарів у сферах благодійної діяльності, визначених цим Законом (ч. 2 ст. 3 Закону), а також розвиток і підтримка цих сфер у суспільних інтересах).

Більшість європейських країн уже давно відмовилися від використання таких термінів як «благодійна діяльність», «благодійні організації» тощо. Зважаючи на прагнення України удосконалити власне законодавство та узгодити його положення з прогресивними нормами країн ЄС, пріоритетним залишається дослідження законів саме цих держав. На відміну від вищенаведеного підходу, коли благодійні організації та здійснювана ними діяльність визначаються та регулюються окремим нормативним актом, законодавства більшості країн ЄС оперують поняттями «несприбуткова організація» (non-profit organization), «суспільно корисна організація» (public benefit organization), «суспільно корисна діяльність/цілі» (public benefit activity/purposes), «суспільно корисний статус» (public benefit status).

Хоча в законах більшості країн ЄС використовується термін «види суспільно корисної діяльності», з їх змістовного наповнення можна зробити висновок, що в переліку закріплені власне сфери здійснення такої діяльності (спорт, культура, здоров'я, наука, мистецтво та ін.). Без сумніву, відповідні переліки різняться у кожній з держав, відображаючи потреби, цінності і традиції кожної з країн. Вкотре наголошуємо на тому, що перелік сфер здійснення суспільно корисної діяльності в державах ЄС є невичерпним. Це дає можливість запобігти звуженому тлумаченню перерахованих цілей, щоб концепція

суспільного блага не була «застиглою», а могла змінюватися відповідно до умов життя суспільства.

Благодійна діяльність може здійснюватися у вигляді: безкоштовної передачі у власність або користування майна, послуг; публічний збір пожертвувань; управління благодійними ендавмент (майном у вигляді вкладів, корпоративних прав та ін.) тощо. Благодійним організаціям забороняється надавати благодійну допомогу політичним партіям або від імені політичних партій, а також брати участь у передвиборній агітації.

Благодійні організації бувають наступних видів:

1. Благодійна організація — створюється мінімум 2-ма засновниками і діє на підставі статуту.

2. Благодійна установа — благодійна організація, яка діє на підставі акту, згідно з яким засновник (засновники) передав своє майно організації на певні цілі. Такий акт може бути викладено навіть в заповіті. Після створення благодійної установи така організація діє на підставі установчого акту, а засновник (засновники) втрачає право управління організацією.

3. Благодійний фонд — благодійна організація, яка діє на підставі статуту, і засновники якої не повинні передавати майно фонду. Благодійний фонд може бути створений і одним засновником. Активи благодійного фонду можуть формуватися як засновниками / учасниками, так і іншими особами (благодійниками).

Засновниками благодійних організацій можуть бути як фізичні, так і юридичні особи, крім органів державної влади, органів місцевого самоврядування та інших осіб публічного права. Саме засновники визначають цілі благодійної організації, затверджують установчі документи.

Очевидно, що державна підтримка благодійного руху в Україні здатна не тільки сприяти отриманню своєчасної допомоги адресатам, підвищенню забезпечення культурно-освітніх потреб громадян, але й у цілому підтримувати необхідний рівень соціального клімату, знизити навантаження на державний бюджет. Примітно, що у країнах Заходу держава активно підтримує розвиток благодійництва та меценатства, створюючи для цього сприятливі умови. Так, у Бельгії та Великій Британії передбачене стимулювання спонсорства шляхом вилучення суми, витраченої на рекламу та маркетингові операції, з обсягів, що обкладаються податком. В Австрії та Франції спонсорство трактується як маркетингові витрати компанії на рекламу, що не оподатковуються. У США розмір добродійних пільг складає до 10 % доходу компанії; з пожертв у грошовій формі можна отримати податкове вирахування в межах 50 % річного доходу, з

пожертв не в грошовій формі – 20-30 %. В Угорщині дозволено відрахування на меценатство 70 % прибутку підприємств і компаній, Німеччині – 33,2 % [4].

Сьогодні державна влада в Україні не має подібного арсеналу підтримки благодійності. Проте вона вдається до певних адміністративних заходів та відповідного нормотворення, спрямованих на покращення ситуації у цій сфері, створення сприятливих умов для розвитку благодійного сектору, що, безумовно, відбивається на позитивній динаміці розширення його інститутів та можливостей.

У рейтингу східноєвропейських країн Україна займає 7 місце з 10, що брали у ньому участь, й поділяє третє рейтингове місце з Польщею щодо надання допомоги незнайомим, займає друге рейтингове місце щодо залучення населення до волонтерського руху.

Показники України у рейтингах доброчинності вказують на те, що громадяни України більше схильні довіряти власним можливостям щодо організації благодійної діяльності, перераховувати за власної ініціативи кошти нужденним та здійснювати волонтерську роботу, ніж передовіряти адміністрування у цій сфері благодійної діяльності.

Цікавим є той факт, що суспільні відносини європейських країн у сфері благодійності не мають єдиного врегулювання. Цю проблему європейці намагаються вирішити останні 15 років, а саме: розробити спільний законодавчий акт, який би регулював діяльність благодійних інституцій країн Європейського Союзу, дозволивши безперешкодно реалізовувати міжнародні благодійні проекти.

Основу сучасного американської благодійної діяльності заклав Ендрю Карнегі, який у своєму есе 1889 року під назвою «Евангеліє від багатства» виклав принципово нову ідею «допомагай ближньому своєму і ти будеш нагороджений». Так, даний принцип в подальшому був закріплений в принципах чинного законодавства США. Державна система США нагороджує тих, хто займається благодійністю і робить добродійництво економічно вигідним.

Крім того, іммігранти, які приїжджають в Америку із країн де благодійництво не розвинене, швидко засвоюють спосіб життя і активно беруть участь у процесі благодійності.

Характерно, що в останнє десятиліття особливо в США, почались створюватися державні та громадські благодійні організації, що фінансуються за рахунок бюджету та внесків благодійників. У США близько третини соціальних програм здійснюються приватними благодійними організаціями, що акумулюють значні кошти благодійників. В США зареєстровано близько 40

тисяч благодійних організацій. Законодавство Сполучених Штатів Америки допускає використання частки прибутку комерційних структур на добродійні цілі замість сплати відповідних податків.

Закони США передбачають, що сума благодійних внесків вираховується з прибутку благодійника-платника податку ще до того, як цей прибуток потрапляє у сферу прибуткового контролю. Так, благодійна діяльність взагалі не обкладається податками. Тому цифра відрахувань на благодійність у США кожен рік дуже велика: тільки за 2016 рік у країні була пожертвована сума біля 300 млрд. доларів, і 75,6 % цієї суми – внески приватних осіб.

Правова база, направлена на врегулювання діяльності неурядових організацій, у всіх країнах Центральної та Східної Європи зазнала значних реформ за останні 15-20 років. Такі реформи були зумовлені відповідними змінами в політичних системах низки країн. До цього норми, направлені на врегулювання благодійництва, або були зовсім відсутні, або надто застарілі, як, наприклад, у Румунії, де неурядові об'єднання й фонди реєструвалися відповідно до Закону, прийнятого ще в 1924 р. На сьогодні майже всі країни, за винятком деяких, наприклад, Сербії, прийняли нові, так звані «рамочні», закони, які регламентують порядок реєстрації та види діяльності неурядових, у тому числі і благодійних, організацій. Варто зазначити, що такі «рамки» включають не лише один цільовий закон, а й низку інших законів і правил, положення про суспільно 10 корисну діяльність, податкове законодавство, закони про державні закупівлі, про соціальне забезпечення й участь держави в реалізації благодійної допомоги. Таке «рамочне» законодавство можна зустріти в Цивільному кодексі Угорщини, в окремо прийнятих законах Болгарії та Хорватії [5].

Дещо кращою є ситуація в країнах Західної Європи. Так, у Польщі Законом «Про суспільно корисну діяльність і волонтерство» від 24 квітня 2003 року суспільно корисну діяльність визначено як діяльність, що здійснюється позаурядовою організацією у сфері публічних потреб, визначених у статуті (ст. 3). До такої діяльності належить і сприяння європейській інтеграції, надання допомоги полякам за кордоном, репресованим тощо (ст. 4). Також у ньому зазначено, що органи громадської адміністрації проводять діяльність у сфері соціальних завдань у співпраці з громадськими організаціями й суб'єктами, які ведуть суспільно корисну діяльність відповідно до території та завдань, що належать до компетенції органів громадської адміністрації. Ця співпраця здійснюється на принципах взаємодопомоги, суверенності сторін, партнерства, ефективності, чесної конкуренції й відкритості.

У Великобританії всі організації, що діють виключно в суспільно корисних

цілях, є благодійними. При цьому основоположного значення набуває відповідність цілей діяльності організації законодавчо визначеному поняттю суспільного блага.

У Німеччині благодійні фонди можуть створюватися як юридичні особи публічного чи приватного права або можуть не мати статусу юридичної особи. Останні не підзвітні державним органам, що регулюють благодійну діяльність. Як бачимо, відповідно до законодавства більшості розвинених країн, благодійні організації можуть утворюватися у формі неприбуткових (некомерційних) організацій, тобто такі організації не мають на меті отримання прибутку або розподіл матеріальних благ серед своїх членів. Благодійні організації найчастіше визначаються як недержавні некомерційні організації, що здійснюють безкорисливу діяльність, спрямовану на досягнення соціально значимих цілей.

Закони Данії, Естонії, Латвії, Мальти, Нідерландів, Німеччини, Фінляндії і Швеції не обмежують статутні цілі благодійних фондів та інших організацій, за винятком заборони одержання прибутку як основної мети діяльності та його розподілу. З іншого боку, податкові пільги таким організаціям надаються на підставі спеціальних критеріїв. Греція, Ірландія, Іспанія, Італія, Кіпр, Люксембург, Польща, Португалія, Румунія, Франція визнають благодійною також будь-яку діяльність, спрямовану на потреби суспільства або громади, а не окремих осіб [5].

Важливим критерієм для будь-яких міжнародних стандартів є закріплення певних обмежень для функціонування благодійних організацій. Вони включають в себе таке:

- обмеження, зумовлені захистом національних інтересів і безпеки, запобіганням злочинним виявам, захистом життя і здоров'я громадян (підданих), їхніх основних прав, свобод та інтересів (Боснія, Чехія, Косово, Сербія, Чорногорія, Словаччина тощо);

- заборона на утворення об'єднань, які мають на меті підірвати суверенітет держави, її цілісність, конституційний лад і єдність нації (Болгарія, Хорватія, Боснія, Македонія, Румунія тощо);

- заборона розпалювання расової, національної, етнічної та релігійної ворожнечі (Чорногорія, Сербія, Македонія тощо);

- заборона діяльності тих організацій, що направлені проти існування політичного плюралізму чи принципів правової держави (Румунія);

- заборона створення озброєних груп і формувань, що переслідують політичні цілі та мотиви (Угорщина), чи парламентських структур, які намагаються досягти своїх цілей шляхом застосування насилля (Болгарія);

– заборона утворювати об'єднання, які намагаються долучитися до політичної діяльності за участі політичних партій (Болгарія), тощо.

Тому все частіше держави розробляють і приймають окреме законодавство про суспільно корисну діяльність і створюють відповідні організації для всеохопної єдиної нормативної регламентації. Так, в Угорщині діє законодавство про суспільно корисну діяльність, у Литві у 2002 р. було прийнято Закон «Про благодійність і спонсорство», у Польщі, як зазначалося вище, – «Про суспільно корисну діяльність і волонтерство» тощо [6].

Найбільш розповсюдженими формами благодійності серед українців залишаються грошові й речові пожертви, милостиня. Серед головних адресатів допомоги українців: жебраки, релігійні організації, діти з інвалідністю та тяжкими хворобами. При цьому благодійники-фізичні особи частіше надають допомогу безпосередньо тим, хто її потребує, ніж через волонтерів та осіб, що збирають кошти для інших.

Близько 83 % благодійних організацій не мають лише одного джерела фінансування. Середній розмір пожертвувань, за твердженням відносної більшості опитаних становить 101-500 грн. В цілому на утримання благодійної організації припадає 13 % коштів, а на здійснення діяльності – 87% .

Найефективнішими способами залучення коштів є безпосереднє спілкування з людьми (28 %), співробітництво із бізнесом (12 %), організація благодійних заходів 11 %.

Основним фактором, який мотивує вкладників здійснювати пожертви є результативність діяльності благодійної організації, інші - залежать від сприйняття громадян інституту благодійної організації.

Серед причин небажання брати участь у благодійницькій діяльності українці відзначають недостатність коштів; недовіру до отримувачів благодійної допомоги; невіру в те, що така діяльність може мати реальний вплив на ситуацію; вважають, що саме держава має турбуватися про вирішення проблем [6]. Зважаючи на це найкращими способами підтримки контактів з громадянами, що роблять пожертви є обговорення результатів роботи (78 %).

Найбільшим проблемним аспектом діяльності благодійних фондів на сьогодні залишається формування ефективності механізму захисту від шахрайства й інших зловживань у сфері благодійництва.

Однією з загроз використання неурядових організацій у злочинних цілях у звіті зазначається переадресація фінансових коштів, зібраних на благодійні цілі, на користь терористичних організацій. Одержуючи статус благодійних і звільнившись від оподаткування, вони можуть використовуватися для

територіального переміщення коштів через філії або для матеріально-технічної підтримки терористів та сепаратистів (безпосередньо або як прикриття для їхніх дій) [7].

Моментом, що потребує негайного вирішення є визначення переліку інструментів державного стимулювання благодійництва в Україні, особливо це стає актуальним у контексті врахування досвіду країн Європейського Союзу в організації та фінансуванні благодійної (суспільно корисної) діяльності.

Механізмом фінансової підтримки БО, необхідність імплементації якого актуалізується під час експертних дискусій, є відсоткова філантропія. Модель «відсоткової філантропії» допомагає вирішити одразу декілька важливих завдань: надає громадянам право брати участь в адмініструванні частини свого податку, поступово, але впевнено збільшує ресурси організацій соціально-культурної галузі, розвиває культуру благодійності серед платників податків і рівень фінансової грамотності населення.

Така практика є поширеною в Угорщині, Литві, Польщі, Румунії, Словаччини та Італії. У 1996 році саме Угорщина стала першою країною, яка на законодавчому рівні запровадила модель «відсоткової філантропії», її приклад наслідувала Словаччина, потім Польща запровадила 1-відсоткову систему, а Литва – 2-відсоткову. У Словаччині й Угорщині правом переадресації податку скористались 30–40 % громадян в останні роки існування цього механізму [8].

Аналіз сучасних теоретичних підходів до визначення особливостей та напрямів діяльності благодійних організацій в Україні та закордоном, дозволив визначити правову основу для здійснення благодійної діяльності в Україні, сформулювати та дослідити методичний інструментарій оцінки управління благодійними організаціями. За власними оцінками благодійних інституцій найбільш актуальними проблемами внутрішньої організації відзначається недостатня публічна звітність та існування проблем організаційно-кадрового забезпечення їх діяльності у сфері фандрайзингу.